

AMFORE OCCIDENTALE ROMANE ÎN ZONA DUNĂRII DE JOS

Dorel PARASCHIV

A. Introducere

Dintre toate categoriile ceramice, amforele reflectă cel mai bine relațiile comerciale dintre diverse regiuni geografice, tocmai datorită faptului că nu reprezentau o marfă în sine, ci doar ambalaje pentru trei produse esențiale oricărei populații antice - vinul, uleiul și peștele. Aceste relații economice, analizate pe secvențe cronologice, pot fi puse în legătură cu diverse evenimente istorice.

În epoca romană recipientele pentru transport au circulat pe distanțe foarte mari, atât datorită întinderii statului, cât și a politicii economice a acestuia. Acestea sunt motivele pentru care amforele s-au bucurat de o atenție specială în rândul cercetătorilor preocupați de ceramică.

Primul studiu dedicat amforelor a apărut în anul 1879; acesta îl are ca autor pe H. Dressel și tratează câteva zeci de mii de vase descoperite într-un depozit la Roma¹. Două decenii mai târziu, același specialist a întocmit un tabel tipologic al recipientelor amintite, clasificându-le în 45 de tipuri². Tabelului lui Dressel i s-au adus mici corecturi de către N. Lamboglia³ și F. Zevi⁴ în deceniile al șaselea și al șaptelea ale secolului trecut, însă acesta este utilizat și în prezent, în special pentru vasele realizate în provinciile occidentale ale Imperiului.

În perioada postbelică au apărut numeroase lucrări care tratează amforele dintr-un sit arheologic sau dintr-o provincie istorică, acestea fiind clasificate pe zone sau chiar pe centre de producție și pe tipuri.

Cele mai bine studiate recipiente pentru transport au fost cele descoperite în partea occidentală a Imperiului roman. Pentru vasele din Gallia remarcabile sunt contribuțiile lui E. Pelichet (pentru amforele de la Lyon), M. Bonifay, G. Congrès, M. Leguilloux, F. Villedieu și D. Piéri (pentru cele de la Marsillia și Arles)⁵ și

¹ Dressel 1979.

² CIL XV, 2, pl. II; tabelul este preluat în numeroase lucrări de specialitate.

³ Lamboglia 1955.

⁴ Zevi 1966.

⁵ Bonifay 1986; Bonifay, Congrès, Leguilloux 1986 (1989); Bonifay, Villedieu 1987 (1989); Bonifay, Piéri 1995.

F. Laubenheimer (care a realizat o sinteză pentru recipientele din întreaga provincie)⁶. Pentru amforele din Hispania trebuie amintite lucrările lui M. Almagro⁷, M. Beltrán Lloris⁸ și S. J. Keay⁹, aceasta din urmă indispensabilă pentru identificarea și clasificarea pieselor produse în nordul Africii. Vasele de transport din Italia s-au bucurat de atenția lui N. Lamboglia¹⁰, F. Zevi¹¹ și A. Tchernia¹².

În ultimii ani, o atenție deosebită a fost acordată provenienței diverselor tipuri de amfore. În acest sens, s-a mers pe două direcții - căutarea și cercetarea cuptoarelor și analize fizico-chimice ale pastei.

În legătură cu prima direcție, J. - Y. Empereur și M. Picon au descoperit și cercetat în estul Mării Mediterane peste 200 de ateliere ce produceau amfore în epoca romană¹³. La acestea se adaugă numeroase cercetări din vestul Europei¹⁴ și cele din nordul Africii (în special din Tunisia)¹⁵.

De la an la an, în Occident apar tot mai multe lucrări referitoare la caracteristicile pastei din care sunt realizate amforele sau vasele ceramice în general, în funcție de aceste caracteristici, piesele fiind atribuite anumitor centre de producție¹⁶. Unele laboratoare pentru studiul ceramicii editează publicații de specialitate¹⁷.

Începând cu anii '70, în Occident s-au desfășurat mai multe colocvii și mese rotunde consacrate amforelor romane, cele mai importante fiind organizate de *École Française de Rome*¹⁸.

Amforele din zona isto-pontică au început să fie studiate din anii '70; în acest sens trebuie să remarcăm contribuțiile legate atât de recipientele de transport, cât și de ceramica romană în general ale lui A. Rădulescu¹⁹, C. Scorpan²⁰, A. Opaîț²¹, B. Böttger²², G. Kuzmanov și A. Salkin²³, R. Falkner²⁴ și

⁶ Laubenheimer 1990.

⁷ Almagro 1955.

⁸ Beltrán Lloris 1970.

⁹ Keay 1984.

¹⁰ Lamboglia 1955.

¹¹ Zevi 1966.

¹² Tchernia 1986.

¹³ Empereur, Picon 1986; Empereur, Picon 1986 (1989).

¹⁴ Miro 1988; *Les amphores lusitaniennes*, p. 15 - 250; Revilla Calvo 1995; *Les amphores en Gaule*, p. 15 - 115. Vezi și trimiterile pentru fiecare tip de amfore occidentale.

¹⁵ Peacock, Bejaoui, Belazreg 1986 (1989); Peacock, Bejaoui, Ben Lazreg 1990.

¹⁶ *Les amphores lusitaniennes*, p. 253 -291; *Les amphores en Gaule*, p. 219-236.

¹⁷ Dintre publicațiile legate de studiul ceramicii menționăm Figlina, PACT (a se vedea în special nr. 10, 1984) și Occasional Paper (nr. 19, 1981).

¹⁸ *Recherches sur les amphores romaines* (Roma 1972); *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores* (Roma 1977); *Amphores romaines et histoire économique: dix ans de recherche* (Roma 1989); *Les amphores lusitaniennes. Typologie, production, commerce* (Conimbriga 1988); *Les amphores en Gaule. Production et circulation* (Metz 1990). Vezi și RCRF Acta 36, Abingdon 2000, p. 387 - 489.

¹⁹ Rădulescu 1973; Rădulescu 1976.

²⁰ Scorpan 1975; Scorpan 1976; Scorpan 1977.

²¹ Opaîț 1980; Opaîț 1987 A; Opaîț 1987 B; Opaîț 1991 A; Opaîț 1991 B; Opaîț 1996.

²² Böttger 1980; Böttger 1982; Böttger 1986 (1990); Böttger 1991.

²³ Kuzmanov 1985; Kuzmanov, Salkin 1992.

²⁴ Falkner 1999.

F. Topoleanu²⁵. Deoarece în cercetarea amforelor incluse într-un anumit tip sau produse într-o anumită zonă trebuie făcute paralele și cu situația din provinciile învecinate, deosebit de utile sunt lucrările referitoare la vasele de transport din siturile din nordul și nord-vestul Mării Negre realizate de I. B. Zeest²⁶, V. V. Krapivina²⁷ și A. Sazanov²⁸ și ale L. Bjelajac pentru cele din Moesia Superior²⁹.

În lucrarea de față ne-am propus să luăm în discuție amforele romane occidentale din zona Dunării de Jos - din provincia Moesia Inferior (pentru perioada Principatului), respectiv din Scythia Minor și Moesia Secunda (pentru cea a Dominatului), clasificând aceste vase pe tipuri; pentru aceasta ne-am bazat în primul rând pe tabelul lui H. Dressel³⁰.

B. Tipologie

I. Dressel 2 - 4; Berenice ERA 4; Peacock, Williams 1986, tipul 10; Opaïț 1987 B, tipul II, sub-varianta C; Bjelajac 1996, tipul IV

Amforele au gura largă, buza rotunjită, gâtul cilindric, corpul fusiform, terminat cu un mic buton, torțile bifide. Prototipul lor îl constituie *amforele de Cos cu torți bifide*³¹. H. Dressel a clasificat aceste vase în trei tipuri, în funcție de raportul dintre înălțime și diametrul maxim, cele mai scunde și mai largi fiind incluse în tipul 2, iar cele mai înalte și mai înguste în tipul 4; în prezent însă, deși au apărut mai multe tipologii ale amforelor Dressel 2 - 4, cea mai "stufosă" fiind întocmită de C. Panella și M. Fano³², majoritatea specialiștilor le tratează împreună, realizarea unei distincții între ele fiind puțin concludentă.

Dimensiunile recipientelor sunt următoarele: H - 80 - 100 cm; Dg - cca 12 cm; Dm - 32 - 38 cm.

Capacitatea e de cca. 30 l.

În Moesia Inferior piesele *Dressel 2 - 4* sunt atestate la Novae (aici acestea reprezintă peste 7 % din vasele pentru transport, fiind cele mai numeroase amfore pentru vin realizate în Occident)³³ și Aegyssus³⁴; în apropierea provinciei amintite, mai există descoperiri în câteva situri din Moesia Superior³⁵.

²⁵ Topoleanu 2000.

²⁶ Zeest 1960.

²⁷ Krapivina 1993.

²⁸ Sazanov 1995 (1997).

²⁹ Bjelajac 1996.

³⁰ Vezi nota 2.

³¹ Peacock, Williams 1986, p. 106; Empereur, Hesnard 1987, p. 23, 36; Freed 2000.

³² Panella, Fano 1974 (1977).

³³ Dyczec 1996, p. 30, fig. 5, 6.

³⁴ Opaïț 1987 B, p. 148 - 149, 154, 155, fig. 3 / 4 - 7; autorul le consideră însă amfore orientale.

³⁵ Bjelajac 1996, p. 25 - 28 / cat. nr. 34 - 36, pl. V.

Recipientele în discuție sunt atestate în toate provinciile Imperiului roman, cu precădere însă în cele occidentale - Italia³⁶, Gallia³⁷, Hispania³⁸, Germania³⁹, Britannia⁴⁰, Noricum și Panonnia⁴¹ și în nordul Africii⁴², fiind, de departe, cele mai numeroase amfore pentru vin din perioada Principatului. Majoritatea sunt datate între sfârșitul dec. I a. Chr. și sfârșitul sec. I p. Chr., când producția lor a intrat în declin. Există însă ateliere care-și continuă activitatea și în sec. II p. Chr. (în special în prima jumătate), și chiar după anul 200, fapt dovedit de unele exemplare șampilate în această perioadă⁴³. Amforele *Dressel* 2 - 4 au circulat și în afara granițelor Imperiului, ajungând până în India⁴⁴.

Până în prezent au fost descoperite numeroase centre de producție pentru amforele *Dressel* 2 - 4 în Italia, Hispania, Gallia, Britannia, și în nordul Africii; vasele din primele două provincii au avut răspândirea cea mai mare, deoarece în acestea viticultura era mai dezvoltată⁴⁵.

Deși răspândite în număr impresionant, amforele *Dressel* 2 - 4 constituiau ambalaje secundare, acestea completând spațiul dintre *dolia*, care reprezentau principalele vase de transport, sau mai bine-zis de stocare (doar în cazul vinului) pentru acea perioadă. În general, pe o navă, vinul transportat în amfore reprezenta doar a șasea sau a șaptea parte din cel din *dolia*⁴⁶. Utilizându-se *dolia*, care ajungeau până la 3000 l, se transporta o cantitate de vin cu 70 % mai mare decât în cazul în care se utilizau în exclusivitate amforele; un alt avantaj îl constituia suprimarea realizării și manipulării amforelor⁴⁷. În legătură cu preocupările romanilor pentru eficientizarea transportului, în sensul raportului dintre capacitatea mărții și greutatea ambalajului plus a produsului, trebuie subliniat faptul că vasele *Dressel* 2 - 4 le-au înlocuit pe cele *Dressel* 1 (care circulară în perioada republicană) tocmai pe aceste considerente⁴⁸.

În centrele importatoare au apărut numeroase ateliere de producere a

³⁶ Tchernia, Zevi 1972; Panella, Fano 1974 (1977), *passim*; Cerro, Vega, Hesnard 1974 (1977), *passim*; Tchernia 1986, p. 127 - 140; Panella 1986 (1989), *passim*, fig. 5 - 6; Morel 1986 (1989); Facchini 1986 (1989); Ciotola *et alii* 1986 (1989); Papi 1986 (1989); Pasquinucci *et alii* 1986 (1989); Antico Galina 1986 (1989), p. 638, 640; Vidrih Perko, Pavletic 2000.

³⁷ Cerro, Vega, Hesnard 1974 (1977), *passim*; Tchernia, Villa 1974 (1977), p. 231 232, fig. 5; Laubenheimer 1986 (1989), p. 118 - 123, fig. 5 - 6; Desbat, Martin Kilcher 1986 (1989), *passim*, fig. 2; Becker *et alii* 1986, p. 69, 74, fig. 6 - 7; Becker 1986, p. 148, 150, fig. 2 - 5; Becker 1986 (1989); Laubenheimer 1990, p. 114 - 120.

³⁸ Beltrán Lloris 1970, p. 362 - 367; Pascual Guasch 1974 (1977), *passim*; Beltrán Lloris 1974 (1977), p. 108, fig. 21 / 1; Cerro, Vega, Hesnard 1974 (1977), *passim*.

³⁹ Ettlinger 1974 (1977), p. 10, fig. 6.

⁴⁰ Peacock, Williams 1986, p. 106, fig. 39.

⁴¹ Bezeczcy 1986 (1989).

⁴² Riley 1979, p. 149 - 151 / cat. nr. 118 - 122, fig. 74; Peacock 1994, p. 43, 49 - 50 / cat. nr. 37 - 40, fig. 3.3.

⁴³ Freed 1986 (1989).

⁴⁴ Peacock, Williams 1986, p. 106.

⁴⁵ Peacock, Williams 1986, p. 105 - 106; Sciallano, Sibella 1991, p. 38, 49; Ben Lazreg *et alii* 1993 (1995), p. 131, fig. 11. Pentru descoperiri de ateliere în Italia, Hispania și Gallia, vezi notele în legătură cu atestarea amforelor *Dressel* 2 - 4 în aceste provincii.

⁴⁶ Tchernia 1986, p. 140.

⁴⁷ Tchernia 1986, p. 138 - 140; Laubenheimer 1990, p. 117 - 118.

⁴⁸ Laubenheimer 1990, p. 117.

amforelor, amfore în care era transferat vinul din *dolia*⁴⁹. La Marsillia sunt cunoscute mai multe *horea vinaria* - construcții realizate în scopul stocării mărfii⁵⁰.

II. Haltern 70; Zeest 1960, tipul 63 b; Peacock, Williams 1986, tipul 15

Amforele au gura înaltă, evazată, diferențiată de gâtul tronconic (cu diametrul maxim în partea superioară), corpul ovoidal, terminat cu un picior masiv, tronconic, torțile ovale în secțiune, cu o șanțuire adâncă pe partea exterioară.

Dimensiunile vaselor sunt următoarele: H - 100 - 120 cm; Dg - 12 - 14 cm; Dm- cca. 35 cm.

Capacitatea e de ca 30 l.

În Moesia Inferior amforele *Haltern 70* sunt atestate doar la Novae în contexte arheologice datate în sec I p. Chr.; acestea reprezintă 1,6 % din vasele pentru transport romane timpurii⁵¹; în apropierea acestei provincii, un exemplar a fost descoperit în Nordul Mării Negre⁵².

Amforele în discuție apar la mijlocul sec. I a. Chr și circulă până la mijlocul sec. următor, în bazinul Occidental al Mării Mediterane - Italia⁵³, Gallia⁵⁴, Hispania⁵⁵, Germania⁵⁶ și în nordul Africii⁵⁷.

Vasele *Haltern 70* au fost realizate în Betica⁵⁸, iar principalul produs conținut de acestea era vinul, cunoscut fiind faptul că între perioada domniei lui Augustus și prima jumătate a sec. I p. Chr. cultura viței de vie și comercializarea vinului capătă dezvoltare maximă în provincia amintită⁵⁹. Alte lichide transportate în aceste amfore erau *defrutum*-ul și *sapa*, realizate prin reducerea, în urma fierberii, a cantității mustului la jumătate sau chiar la o treime, după cum afirmă Plinius, Columella și Varro⁶⁰. Din Gallia și Italia provin mai multe amfore cu inscripții referitoare la conținut - *DEF[RUTUM] EXCELL[ENS]* sau *DEF[RUTUM] EXCEL[LENS]*⁶¹. *Defrutum*-ul și *sapa* erau utilizate și pentru conservarea fructelor (în special a măslinelor), fapt relatat și în inscripții descoperite în Gallia și

⁴⁹ Laubenheimer 1990, p. 118 - 119.

⁵⁰ Laubenheimer 1990, p. 118.

⁵¹ Dyczec 1996, p. 32, fig. 5, 6.

⁵² Zeest 1960, p. 109, pl. XXVII. Nu este cunoscut locul de proveniență al piesei.

⁵³ Lusuardi Siena 1974 (1977), p. 214, fig. 20; Tchernia 1986, p. 140 - 142; Panella 1986 (1989); Ciotola *et alii* 1986 (1989); Papi 1986 (1989); Pasquinucci *et alii* 1986 (1989).

⁵⁴ Becker *et alii* 1986, p. 76, fig. 13; Desbat, Martin- Kilcher 1986 (1989), *passim*, pl. 4 / 8 - 11; Laubenheimer 1990, p. 115 - 117.

⁵⁵ Pasqual Guasch 1974 (1977), *passim*.

⁵⁶ Ettlinger 1974 (1977), p. 16.

⁵⁷ Peacock 1994, p. 43, 48 / cat. nr. 35, fig. 3.3.

⁵⁸ Peacock, Williams 1986, p. 115; Sciallano, Sibella 1991, p. 51.

⁵⁹ Laubenheimer 1990, p. 117.

⁶⁰ Laubenheimer 1990, p. 115 - 116; în legătură cu utilizarea amforelor *Haltern 70* pentru transportul acestor produse vezi și: Tchernia 1986, p. 140 - 142; Peacock, Williams 1986, p. 116.

⁶¹ Tchernia 1986, p. 141; Laubenheimer 1990, p. 116.

Germannia - *OLIVA NIGRA EX DEFR[UTO]*⁶². Cu toate acestea, E. Ettlinger afirmă că piesele *Haltern 70* descoperite în Germania aveau drept conținut *garum*-ul sau *muria*⁶³(!).

III. Dressel 28; Peacock, Williams 1986, tipul 31

Amforele au gura foarte largă, ușor evazată, buza cu două caneluri, gâtul cilindric, corpul globular, baza concavă, înconjurată de un inel pronunțat, torțile în bandă.

Dimensiunile vaselor sunt: H - cca. 60 cm; Dg - 17 - 18 cm; Dm - cca. 40 cm; Db - 17 - 18 cm.

Capacitatea e de 30 - 35 l.

În Moesia Inferior amforele *Dressel 28* sunt atestate doar la Novae, unde reprezintă 1,6 % din numărul recipientelor pentru transport de epocă romană timpurie⁶⁴.

Piesele în discuție sunt atestate cu precădere în provinciile occidentale ale Imperiului - Italia⁶⁵, Gallia⁶⁶, Hispania⁶⁷ și Germania⁶⁸.

În ceea ce privește originea acestui tip, în rândul specialiștilor există mai multe opinii - Tarraconensis⁶⁹, Betica⁷⁰, însă singurul atelier cert a fost descoperit în Gallia - la Velaux, la gurile Rhonului au fost identificate cinci cuptoare amforice, iar unul dintre acestea a fost cercetat sistematic, majoritatea pieselor găsite aici fiind amfore *Dressel 28*⁷¹.

Majoritatea specialiștilor susțin că recipientele în discuție serveau la transportul vinului.

IV. Dressel 25; Haltern 71; Oberaden 83; Peacock, Williams 1986, tipul 24

Amforele au gura evazată, buza rotunjită, gâtul cilindric, corpul ovoidal, terminat cu un picior conic, torțile rotunde în secțiune.

Dimensiunile recipientelor sunt următoarele; H - 90 - 100 cm; Dg - 15 - 16 cm; Dm - cca. 45 cm.

Capacitatea e de cca. 50 l.

În provincia Moesia Inferior vasele *Dressel 25* sunt atestate la Novae, unde

⁶² Laubenheimer 1990, p. 116.

⁶³ Ettlinger 1974 (1977), p. 16.

⁶⁴ Dyczek 1996, p. 37, fig. 5, 18.

⁶⁵ Peacock, Williams 1986, p. 149; Ciotola *et alii* 1986 (1989); Antico Galina 1986 (1989), p. 640.

⁶⁶ Tchernia, Villa 1974 (1979), p. 231 - 239; Peacock, Williams 1986, p. 149; Desbat, Martin-Kilcher 1986 (1989), *passim*, fig. 5 / 3, 10.

⁶⁷ Beltrán Lloris 1970, p. 497 - 502; Peacock, Williams 1986, p. 149.

⁶⁸ Ettlinger 1974 (1977), p. 11, 16; Peacock, Williams 1986, p. 149.

⁶⁹ Peacock, Williams 1986, p. 149.

⁷⁰ Sciallano, Sibella 1991, p. 52.

⁷¹ Tchernia, Villa 1974 (1977), p. 231 - 239.

reprezintă 2,4 % din amforele de epocă romană timpurie⁷².

Tipul este specific provinciilor occidentale ale Imperiului - Hispania⁷³, Italia⁷⁴, Germania (în castele de pe *limes*)⁷⁵, fiind datat din timpul lui Augustus, până la începutul sec. II p. Chr.; o circulație mai importantă a avut-o însă în prima jumătate a sec. I p. Chr., în special în primele două decenii, deoarece vasele în discuție au fost înlocuite repede de amforele *Dressel 20*.

Recipientele în discuție au fost realizate în sudul Hispaniei, principalul produs transportat în acestea fiind uleiul.

V. Dressel 20; Beltrán Lloris 1970, forma V; Berenice ERA 9; Peacock, Williams 1986, tipul 25; Kelemen 1990, tipul 18; Bjelajac 1996, tipul VIII

Amforele au gura dreaptă, buza triunghiulară în secțiune, gâtul scurt, corpul globular, baza ascuțită, torțile rotunde sau ovale în secțiune.

Dimensiunile recipientelor sunt următoarele: H - 70 - 100 cm; Dg - 16 - 18 cm; Dm - 55 - 60 cm.

În funcție de dimensiunile vaselor, capacitatea e cuprinsă între 60 și 100 l; cele mai multe amfore au însă cca. 70 l.

Majoritatea pieselor prezintă inscripții pe gât și pe umăr - *tituli picti* - dispuse pe patru rânduri, astfel:

- rândul I - greutatea amforei vide (30 - 35 kg);
- rândul II - numele comerciantului (exportatorului);
- rândul III - volumul mărfii (uleiului de măsline) (cca. 70 l);
- rândul IV - numele domeniului (și al producătorului de ulei ?) și, din sec. II - III p. Chr., datarea consulară, numele portului de îmbarcare și marca de control⁷⁶.

În Moesia Inferior, amforele *Dressel 20* sunt atestate până în prezent doar la Novae, în număr destul de însemnat - acestea reprezintă aproape 9 % din recipientele pentru transport de epocă romană timpurie⁷⁷. În apropierea acestei provincii mai sunt întâlnite în Moesia Superior⁷⁸ și Dacia (la Tibiscum)⁷⁹.

Vasele în discuție sunt larg răspândite în provinciile occidentale ale Imperiului Roman - Hispania (unde se găsesc și centrele de producție)⁸⁰, Gallia⁸¹,

⁷² Dyczec 1996, p. 36 - 37, fig. 5, 15.

⁷³ Beltrán Lloris 1970, p. 519 - 520, fig. 208; Peacock, Williams 1986, p. 134.

⁷⁴ Ciotola *et alii* 1986 (1989).

⁷⁵ Peacock, Williams 1986, p. 134.

⁷⁶ Laubenheimer 1990, p. 129 - 130.

⁷⁷ Dyczec 1996, p. 36, fig. 5, 15.

⁷⁸ Bjelajac 1996, p. 33 - 35 / cat. nr. 43 - 46, fig. 9.

⁷⁹ Ardeț 2000, p. 487, 489, fig. 2 / 3.

⁸⁰ Beltrán Lloris 1970, p. 464 - 493.

⁸¹ Desbat, Martin-Kilcher 1986 (1989), *passim*, fig. 6 / 1 - 7; Becker, Constantin, Villedieu 1986 (1989), p. 657 - 659; Laubenheimer 1990, p. 128 - 131.

Italia⁸², Britannia (unde este cea mai răspândită amforă din contextele arheologice datate între sfârșitul sec. I și începutul sec. III)⁸³, Germannia (în castrele de pe *limes*)⁸⁴, Noricum și Panonnia⁸⁵ și în nordul Africii⁸⁶. Acestea au apărut cu câțiva ani înaintea erei creștine, fiind foarte răspândite în sec. I - II p. Chr., apoi ponderea lor a scăzut în sec. III - IV, când au fost înlocuite de amforele *Dressel 23*, cu capacitate mult mai redusă distribuția lor fiind mult mai puțin abundentă, deoarece în această perioadă Africa de Nord a început să comercializeze ulei de măsline. Pentru perioada Principatului, amforele *Dressel 20* au fost principalele vase utilizate la transportul uleiului în Imperiu.

În Betica au fost descoperite până în prezent peste 70 de *officinae* pentru producția amforelor *Dressel 20*, această zonă fiind renumită pentru cultura măslinului și pentru producția de ulei⁸⁷. O inscripție de pe o piesă - *graffito* - indică drept centru producător sudul Lusitaniei (Algarve), dar pasta din care a fost realizată aceasta este identică cu cea a amforelor betice⁸⁸. D. P. S. Peacock și D. F. Williams afirmă că este posibil ca aceste vase să fi fost produse și în Andaluzia⁸⁹.

În afara uleiului, în recipientele *Dressel 20* se transportau și măsline, probabil conservate tot în ulei, aceste două produse făcând parte din alimentația tradițională a populațiilor mediteraneene⁹⁰.

Amforele *Dressel 20* erau foarte grele - masa acestora, când erau pline, depășea 100 de kg - și dificil de manevrat. Probabil că în porturile importatoare uleiul era transferat în recipiente mai mici, fabricate pe plan local și comercializat *en detaille*, deoarece nu orice persoană își putea permite achiziționarea unei amfore cu ulei; acest fapt este atestat în cazul vinului, care, în zonele de consumație, era transferat din *dolia* în vase produse pe plan local. Volumul mare al recipientelor în discuție poate fi explicat prin faptul că, în aceste condiții, pe o corabie putea fi transportată o cantitate mai mare de ulei.

VI. Dressel 23; Keay 1984, tipul XIII; Peacock, Williams 1986, tipul 29; Bjelajac 1996, tipul IX

Amforele au aceeași formă ca cele ale tipului *Dressel 20* (reprezentând varianta târzie a acestora), dar au dimensiunile și capacitatea mai reduse.

Dimensiunile vaselor sunt următoarele: H - 60 - 70 cm; Hg - 10 - 11 cm; Dm - cca. 40 cm.

⁸² Kapitan 1972, p. 250, fig. 9; Rodriguez Almeida 1972; Lusuardi Siena 1974 (1977), p. 213 - 214, fig. 23 - 25; Cambi 1986 (1989), p. 326; Ciotola *et alii* 1986 (1989); Carignani, Pacetti 1986 (1989); Pasquinucci *et alii* 1986 (1989); Antico Galina 1986 (1989), p. 640 - 641; Blázquez Martínez, Remesal Rodríguez, Rodríguez Almeida 1994.

⁸³ Peacock, Williams 1986, p. 136.

⁸⁴ Ettlinger 1974 (1977), p. 16.

⁸⁵ Bezeczky 1986 (1989), p. 645, fig. 8, 9; Kelemen 1990, p. 160 - 171, fig. 3 - 4.

⁸⁶ Riley 1979, p. 162 / cat. nr. 148 - 149, fig. 77.

⁸⁷ Beltrán Lloris 1970, p. 490 - 492, fig. 198; Laubenheimer 1990, p. 130.

⁸⁸ Peacock, Williams 1986, p. 136.

⁸⁹ Peacock, Williams 1986, p. 136.

⁹⁰ Laubenheimer 1990, p. 128.

Capacitatea e de cca 30l.

În zona istro-pontică tipul *Dressel* 23 este atestat la Halmyris⁹¹, Babadag - Topraichioi⁹² și Nicopolis ad Istrum⁹³. Un exemplar a fost descoperit și în Moesia Prima, la Viminacium⁹⁴.

Vasele în discuție sunt întâlnite în aceleași regiuni ca amforele *Dressel* 20 - Hispania⁹⁵, Gallia⁹⁶, Italia⁹⁷, Germania⁹⁸, nordul Africii⁹⁹, însă într-o măsură mai mică. Acestea de datează între a doua jumătate a sec. III p. Chr. și începutul sec. V.

Ca și recipientele precedente, cele *Dressel* 23 au fost produse în Betica și au fost utilizate în primul rând pentru transportul uleiului. Alt produs al acestora îl constituiau măslinile, conservate în apă de mare sau în saramură, după cum dovedesc mai multe inscripții descoperite la Roma, care conțineau termenii *OLIVAS COLONBARES* sau *OLIVAS SA[LI]TAS*¹⁰⁰.

VII. Dressel 7 - 11; Beltrán Lloris 1979, forma I; Berenice ERA 6 și 7; Peacock, Williams 1986, tipul 16; Kelemen 1990, tipul 15; Bjelajac 1996, tipul VI

Amforele au gura evazată, diferențiată de gâtul cilindric, corpul fusiform, terminat cu un picior masiv, torțile ovale în secțiune, cu o șanțuire pronunțată pe partea exterioară.

Dimensiunile vaselor sunt următoarele: H - 90 - 100 cm; Dg - 14 - 15 cm; Dm - 35 - 40 cm.

Capacitatea e de 30 - 35 l.

În Moesia Inferior piesele *Dressel* 7 - 11 sunt atestate la Novae, doar în contexte arheologice datate în sec I p. Chr.; acestea reprezintă 4 % din amforele romane timpurii¹⁰¹. În apropierea acestei provincii mai există descoperiri în Moesia Superior (la Singidunum și Viminacium)¹⁰² și în Dacia (la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Tibiscum)¹⁰³.

⁹¹ Opaît 1991 A, p. 144 - 145 / cat. nr. 94 - 95, pl. 16; Opaît 1996, p. 89 - 90, pl. 34 / 1; Opaît 1997 - 1998, p. 64 / cat. nr. 45, pl. 15; Topoleanu 2000, p. 131 / cat. nr. 322, pl. XXXIX (nu credem însă că această piesă poate fi încadrată în tipul *Dressel* 23).

⁹² Opaît 1991 B, pl. 16 / 10; Opaît 1996, p. 89, pl. 34 / 2; Opaît 1997 - 1998, p. 68 / cat. nr. 55, pl. 17.

⁹³ Falkner 1999, p. 255 / cat. nr. 1086, 1088, fig. 9.53.

⁹⁴ Bjelajac 1996, p. 35 - 36 / cat. nr. 47, fig. X.

⁹⁵ Beltrán Lloris 1970, p. 514 - 517; Keay 1984, p. 140 - 146; Peacock, Williams 1986, p. 141.

⁹⁶ Peacock, Williams 1986, p. 141; Bonifay 1986, p. 272, 275; Becker, Constantin, Villedieu 1986 (1989), p. 657 - 659; Bonifay, Congrès, Leguilloux 1986 (1989), p. 660, fig. 1 - 2; Laubenheimer 1990, p. 137; Congrès, Leguilloux 1991, p. 222, fig. 9 / 41; Bonifay, Piéri 1995, p. 118 - 119.

⁹⁷ Peacock, Williams 1986, p. 141.

⁹⁸ Peacock, Williams 1986, p. 141.

⁹⁹ Peacock, Williams 1986, p. 141.

¹⁰⁰ Beltrán Lloris 1970, p. 516 - 517.

¹⁰¹ Dyczek 1996, p. 37, fig. 5, 17.

¹⁰² Bjelajac 1996, p. 29 - 31 / cat. nr. 38 - 41, fig. VII.

¹⁰³ Ardeț 2000, p. 478, fig. 2 / 1, 2.

Amforele în discuție sunt răspândite masiv în provinciile occidentale ale Imperiului roman - Hispania (unde se găsesc și centrele de producție)¹⁰⁴, Lusitania¹⁰⁵, Gallia¹⁰⁶, Italia¹⁰⁷, Germannia (în castelele de pe *limes*)¹⁰⁸, Noricum și Pannonia¹⁰⁹ și în nordul Africii, în număr neglijabil (la Berenice)¹¹⁰.

Specialiștii susțin aproape în unanimitate că vasele *Dressel 7 - 11* se realizau doar în Betica¹¹¹; la aceasta, D. P. S. Peacock și D. F. Williams adaugă și Gallia¹¹².

În amforele *Dressel 7 - 11* se transportau produse pe bază de pește - *salsamenta*, *garum*, *hallex*, *muria*, *liquamen* ¹¹³.

Pentru *salsamenta* (pește sărat) se utilizau speciile de dimensiuni mari, care conțineau mult lichid - ton (care migrează anual din Golful Guineei în vestul Mării Mediterane pentru depunerea icrelor), sturion, scrumbie albastră. Peștele se îmbiba cu sare într-un bazin, până la saturație, apoi se adăugau și condimente. Acest produs necesita amfore cu gâtul foarte larg.

Garum-ul se realiza prin descompunerea peștelui în mediu umed - într-un bazin se puneau bucăți de pește, scoici, creveți, condimente și sare, aceasta din urmă în cantități reduse; după macerarea ingredientelor principale, lichidul se filtra. Autorii antici (Plinius, Strabon) afirmă că, în sec. I p. Chr., cel mai bun *garum* se realiza în regiunea Carthagera - *garum*-ul negru. Numeroase inscripții de pe amfore subliniază calitatea acestui produs - *EXCEL[ENS]*, *EXC[ELENS]*.

Plinius amintește și un produs intermediar celor de mai sus - *hallex*-ul - pește care nu a ajuns la descompunere totală (*garum* nefiltrat).

Alte două produse, asemănătoare *garum*-ului - *muria* și *liquamen*-ul sunt amintite atât în izvoarele literare, cât și în cele epigrafice.

Sursele literare subliniază amploarea pe care o avea pescuitul în epoca romană imperială în bazinul occidental al Mării Mediterane, și, în special, în sudul Hispaniei și nordul Marocului. Acesta se realiza la plase mobile sau fixe, la cele din urmă putându-se obține la o singură captură peste 300 kg de pește. Peștele era prelucrat întâi sumar, în așezări sezoniere, apoi în instalații complicate. Instalații pentru prepararea *salsamentei* sunt atestate până în prezent în nordul Africii (în special în Maroc și Tunisia), în sudul Hispaniei și în vestul Lusitaniei (la Troia)¹¹⁴.

¹⁰⁴ Beltrán Lloris 1970, p. 388 - 420; Beltrán Lloris 1974 (1977), *passim*; Pascual Guasch 1974 (1977), *passim*; Laubenheimer 1990, p. 125.

¹⁰⁵ Laubenheimer 1990, p. 125.

¹⁰⁶ Becker *et alii* 1986, p. 80, fig. 14 - 16; Desbat, Martin-Kilcher 1986 (1989), *passim*, pl. 7; Laubenheimer 1990, p. 122 - 128.

¹⁰⁷ Lusuardi Siena 1974 (1977), p. 213 - 214, fig. 17 - 19; Ciotola *et alii* 1986 (1989); Papi 1986 (1989); Pasquinucci *et alii* 1986 (1989); Antico Galina 1986 (1989), p. 640.

¹⁰⁸ Ettlinger 1974 (1977), p. 10 - 11, 16, fig. 3.

¹⁰⁹ Bezecsky 1986 (1989), p. 645, fig. 4, 5; Kelemen 1990, p. 150 - 154, fig. 1.

¹¹⁰ Riley 1979, p. 159 - 161, fig. 75 - 76.

¹¹¹ Pentru atelierele din Betica, vezi Peacock 1974, p. 234 - 242.

¹¹² Peacock, Williams 1986, p. 118.

¹¹³ Pentru descrierea realizării acestor produse, vezi Laubenheimer 1990, p. 124 - 127; Peacock 1974, p. 233 - 234.

¹¹⁴ Peacock 1974; Ben Lazreg *et alii* 1993 (1995); Laubenheimer 1990, p. 122 - 124.

VIII. Dressel 14; Beltrán Lloris 1970, forma IV; Rădulescu 1976, tipul 1; Berenice ERA 8; Peacock, Williams 1986, tipul 20; Opaîț 2000, tipul "Leptiminius 1"

Amforele au buza rotunjită, gâtul lung, cilindric, corpul alungit, terminat cu un picior masiv, gol, de formă conică, torțile rotunde în secțiune.

Dimensiunile recipientelor sunt următoarele: H - cca. 100 cm; Dg - 16 - 17 cm; Dm - 27 - 30 cm.

Capacitatea e cuprinsă între 25 și 30 l.

În Scythia Minor tipul *Dressel 14* este atestat doar la Parthenopolis (Costinești), în teritoriul tomitan, prin două exemplare întregi, care, deși nu provin din contexte clare, sunt datate, după pastă (!), la sfârșitul sec. I sau în prima jumătate a sec. II p. Chr.; spre deosebire de piesele "clasice", cele de la Costinești au baza plină¹¹⁵.

Amforele în discuție sunt atestate masiv în Hispania¹¹⁶, Gallia¹¹⁷, Italia¹¹⁸ și în nordul Africii (la Berenice și Leptiminius)¹¹⁹, în contexte datate din sec. I p. Chr până la începutul sec. III.

Specialiștii susțineau că tipul *Dressel 14* a fost produs în Betica și în Lusitania, dar cercetările din ultimii ani au dus la descoperirea unui atelier și în nordul Africii¹²⁰, lucru normal, având în vedere amploarea pe care o avea prelucrarea peștelui în această regiune.

Inscripțiile - *tituli picti* - indică drept conținut al acestor vase *muria* și *liquamen*-ul¹²¹

IX. Dressel 38; Peacock, Williams 1986, tipul 18; Kelemen 1990, tipul 16; Bjelajac 1996, tipul VII

Amforele au gura ușor evazată, buza triunghiulară în secțiune, gâtul foarte larg, aproape nediferențiat de corpul cu diametrul maxim în partea inferioară, baza masivă, conică, goală, torțile ovale în secțiune.

Dimensiunile și capacitatea sunt comparabile cu cele ale amforelor *Dressel 7 - 11* și *Dressel 14*.

În Moesia Inferior cele mai multe amfore *Dressel 38* sunt întâlnite la Novae, în contexte datate în sec I p. Chr; acestea reprezintă peste 5,5 % din recipientele pentru transport de epocă romană timpurie, ocupând primul loc în cadrul vaselor pentru produsele din pește¹²². P. Dyczec afirmă că în situl amintit tipul *Dressel 38* (de proveniență occidentală) este atestat doar în primul secol al erei creștine,

¹¹⁵ Rădulescu 1976, p. 101 - 102, pl. 1 / 1.

¹¹⁶ Beltrán Lloris 1970, p. 456 - 464; Peacock, Williams 1986, p. 127.

¹¹⁷ Peacock, Williams 1986, p. 127.

¹¹⁸ Peacock, Williams 1986, p. 127; Manconi 1986 (1989), p. 590, pl. 3 / 3; Ciotola *et alii* 1986 (1989); Papi 1986 (1989).

¹¹⁹ Riley 1979, p. 161 / cat. nr. 146 - 147, fig. 77; Opaîț 2000, p. 439 - 441, fig. 1.

¹²⁰ Opaîț 2000, p. 439 - 441.

¹²¹ Beltrán Lloris 1970, p. 456 - 464; Peacock, Williams 1986, p. 127.

¹²² Dyczec 1996, p. 37, fig. 5, 17.

deoarece din sec. II - III p. Chr Regatul bosporan se numără printre marii producători de sos de pește și de pește sărat, aceste produse fiind deci importate din nordul Mării Negre¹²³, dar și în celelalte situri în care sunt întâlnite, vasele se datează "înaintea începutului sec. II"¹²⁴. Dyczec nu enumeră eventualele tipuri de amfore nord-pontice utilizate pentru transportul *salsamentei* și al *garum*-ului. Prin câte un exemplar fragmentar, acest tip este prezent și la Halmyris¹²⁵ și Arrubium¹²⁶. O piesă de la Halmyris, dintr-un context din sec. III p. Chr. este încadrată în varianta târzie a acestor vase¹²⁷. În apropierea provinciei Moesia Inferior, amfore *Dressel 38* au fost descoperite la Singidunum, în Moesia Superior¹²⁸.

Amforele în discuție sunt atestate cu precădere în provinciile occidentale ale Imperiului¹²⁹; acestea mai sunt întâlnite, în număr redus însă și în nordul Africii¹³⁰ și în estul Mării Mediterane¹³¹.

Vasele *Dressel 38* au fost produse în Betica, ca majoritatea tipurilor de amfore pentru transportul produselor din pește.

X. Amfora de Forlimpopoli; Berenice MRA 13; Peacock, Williams 1986, tipul 42; Bjelajac 1996, tipul III

Amforele au gura dreaptă, buza rotunjită, gâtul lung, umerii rotunjiți, corpul tronconic, baza plană, torțile în bandă.

Dimensiunile vaselor sunt: H - 50 - 60 cm; Dg - cca. 10 cm; Dm - cca. 30 cm; Db - 12 - 15 cm.

Capacitatea e de 20 - 25 l.

În Moesia Inferior *amforele de Forlimpopoli* sunt întâlnite la Novae, pe niveluri de locuire datate între sec. I și mijlocul sec. III p. Chr; acestea reprezintă 1,6 % din recipientele pentru transport romane timpurii¹³². În apropierea acestei provincii le mai găsim în Moesia Superior¹³³ și în Dacia (la Tibiscum, Romula și Pojejena)¹³⁴.

Tipul în discuție este atestat cu precădere în Italia, unde a fost și produs, în contexte datate în sec. I - III p. Chr.¹³⁵. Câteva exemplare au fost descoperite și la

¹²³ Dyczec 1996, p. 37.

¹²⁴ Peacock, Williams 1986, p. 123.

¹²⁵ Opaîț 1991 A, p. 136 / cat. nr. 24, pl. 4; Topoleanu 2000, p. 130 / cat. nr. 320, pl. XXXIX.

¹²⁶ Paraschiv 1997, p. 317, 319, pl. I / 1.

¹²⁷ Opaîț 1991 A, p. 136 / cat. nr. 26, pl. 4; Topoleanu 2000, p. 130 - 131 / cat. nr. 321, pl. XXXIX.

¹²⁸ Bjelajac 1996, p. 32, fig. 8.

¹²⁹ Peacock, Williams 1986, p. 122; Kelemen 1990, p. 154 - 159, fig. 1 - 2.

¹³⁰ Peacock, Williams 1986, p. 122.

¹³¹ Peacock, Williams 1986, p. 122.

¹³² Dyczec 1996, p. 32, fig. 5, 6.

¹³³ Bjelajac 1996, p. 22 - 25 / cat. nr. 26 - 33, fig. III - IV.

¹³⁴ Ardeț 2000, p. 489, fig. 2 / 4 - 6.

¹³⁵ Tchernia 1986, p. 257 - 260; Panella 1986 (1989), *passim*, fig. 8 - 17; Maioli Stoppioni 1986 (1989); Aldini 1990, p. 50, fig. 24; p. 166, fig. 69 - 71.

Berenice, în nordul Africii, fiind datate la mijlocul sec. III p. Chr.¹³⁶.

Atelierele pentru producerea acestor vase au fost descoperite în nord-estul Italiei, la Forum Popili¹³⁷. Majoritatea specialiștilor susțin că amforele de Forlìmpopoli erau utilizate pentru transportul vinului.

XI. Dressel 6; Berenice ERA 5; Peacock, Williams 1986, tipul 8; Kelemen 1987, tipurile 4, 5 și 6; Bjelajac 1996, tipul I

Amforele au gura pâlniformă, gâtul lung, cilindric sau tronconic, corpul alungit, cu diametrul maxim în partea inferioară, terminat cu un picior conic, masiv, torțile rotunde în secțiune.

Dimensiunile vaselor sunt: H - 75 - 80 cm; Dg - 10 - 12 cm; Dm - cca. 25 cm.

Capacitatea e de cca. 25 l.

Până în prezent, amforele *Dressel 6* sunt atestate în provincia Moesia Inferior doar la Novae, prin varianta *B* - acestea reprezintă 2,4 % din amforele romane timpurii¹³⁸. unul dintre fragmentele descoperite în acest castru prezintă ștampila *FELICIO* - nume întâlnit și pe alte piese ceramice - este vorba un sclav al lui Bassus, celebru producător de *terra sigillata* din nordul Italiei¹³⁹.

Vasele în discuție sunt foarte răspândite pe întregul parcurs al sec. I P. Chr. în Moesia Superior¹⁴⁰, în Occident - Italia - în special în partea de nord-est, unde este și produsă¹⁴¹ (în singurul sit pentru care s-au făcut calcule statistice, sit ce se află pe Insula Brijuni, amforele *Dressel 6* reprezintă 72 % din recipientele de transport romane timpurii - 57 % - varianta *B* și 15 % varianta *A*¹⁴²), Dalmatia¹⁴³, Gallia¹⁴⁴, Hispania¹⁴⁵, Britannia¹⁴⁶, în Europa Centrală - provinciile Panonia și Noricum¹⁴⁷, în Bazinul Mării Egee¹⁴⁸ și în nordul Africii (la Berenice acestea reprezintă 5 % din amforele provenite din contexte datate la începutul sec. I p. Chr.)¹⁴⁹.

Amforele *Dressel 6* își au originea în Italia - varianta *A* în Apulia, iar variantele *B* și *C* în Peninsula Istria¹⁵⁰; până în prezent a fost descoperit un singur atelier pentru producerea acestora (pentru varianta *A*), la Sala Baganza, aproape

¹³⁶ Riley 1979, p. 197 / cat. nr. 256, fig. 85; Peacock, Williams 1986, p. 180, fig. 99.

¹³⁷ Aldini 1990, p. 50, fig. 24; p. 166, fig. 69 - 71.

¹³⁸ Dyczec 1996, p. 36, fig. 5, 15.

¹³⁹ Dyczec 1996, p. 36.

¹⁴⁰ Bjelajac 1996, p. 13 - 19 / cat. nr. 1 - 21, pl I - II.

¹⁴¹ Peacock, Williams 1986, p. 100, fig. 35; Tchernia 1986, p. 129 - 133; Panella 1986 (1989), *passim*; Antico Galina 1986 (1989), p. 641.

¹⁴² Vidrih Perko, Pavletic 2000, p. 265, fig. 2.

¹⁴³ Cambi 1986 (1989), p. 323, fig. 23, 24.

¹⁴⁴ Peacock, Williams 1986, p. 100, fig. 35.

¹⁴⁵ Beltrán Lloris 1970, p. 381 - 387.

¹⁴⁶ Peacock, Williams 1986, p. 100, fig. 35.

¹⁴⁷ Peacock, Williams 1986, p. 100, fig. 35; Bezeczki 1986 (1989), p. 645, fig. 10 - 15; Kelemen 1987; Sciallano, Sibella 1991, p. 36.

¹⁴⁸ Riley 1979, p. 152, fig. 18; Peacock, Williams 1986, p. 100, fig. 35.

¹⁴⁹ Riley 1979, p. 153 - 154, fig. 17; Peacock, Williams 1986, p. 100, fig. 35.

¹⁵⁰ Riley 1979, p. 152; Peacock, Williams 1986, p. 99; Sciallano, Sibella 1991, p. 36.

de Pavia¹⁵¹.

Majoritatea specialiștilor susțin că varianta *A* servea la transportul vinului. În ceea ce privește varianta *B* (singura atestată în Moesia Inferior), aceasta putea avea drept conținut uleiul de măsline, datorită formei sale; în plus, producția de ulei de măsline din Istria este atestată și în izvoare literare¹⁵². Majoritatea inscripțiilor (*tituli picti*) de pe aceste amfore menționează însă drept conținut vinul și *garum*-ul, și într-o măsură mai mică uleiul¹⁵³. Considerăm deci că varianta *B* putea fi utilizată pentru transportul tuturor celor trei produse.

XII. Camulodunum 189; “Carrot amphora”; Peacock, Williams 1986, tipul 12; Kelemen 1990, tipul 14; Bjelajac 1996, tipul V

Amforele au buza rotunjită, gâtul foarte scurt (la unele exemplare acesta chiar lipsește), iar corpul conic. Torțile, mici, în formă de urechiușe, sunt prinse de corp în zona diametrului maxim.

Dimensiunile recipientelor sunt următoarele: H - cca. 40 cm; Dg - cca. 10 cm; Dm - cca 12 cm.

Capacitatea e cuprinsă între 0,5 și 4 l.

În provincia Moesia Inferior tipul *Camulodunum 184* este reprezentat printr-un singur exemplar, ce provine dintr-un mormânt al necropolei tumulare de la Carsium, datat în sec. I p. Chr.¹⁵⁴. Acesta este prezent și în Moesia Superior (la Singidunum și Viminacium); o piesă de la Viminacium este datată la sfârșitul sec. II - începutul sec. III p. Chr.¹⁵⁵ - probabil că a fost antrenată, deoarece tip se datează doar în primul sec. al erei creștine.

Amforele *Camulodunum 189* sunt răspândite masiv în castele de pe *limes*-ul Germaniei¹⁵⁶ și în cele din Britannia¹⁵⁷, în contexte datate în sec. I p. Chr., în special în jurul primei jumătăți a acestuia. Alte provincii occidentale în care mai sunt întâlnite sunt Pannonia¹⁵⁸, Italia (la Pompei)¹⁵⁹ și Gallia (la Lyon)¹⁶⁰.

Aproape toți specialiștii susțin că originea acestui tip trebuie căutată în provinciile occidentale ale Imperiului, datorită ariei de răspândire. Doar F. Vilvorder, R. P. Symonds și S. Rekk, într-un studiu recent, fac opinie separată, afirmând că morfologia, textura pastei și inscripțiile - *tituli picti* în limba greacă ne fac să ne gândim la o origine orientală, mai precis siriană, palestiniană, feniciană, sau egipteană¹⁶¹. Neatestarea, până în prezent, a amforelor *Camulodunum 189* în

¹⁵¹ Tchernia 1986, p. 130.

¹⁵² Riley 1979, p. 153.

¹⁵³ Riley 1979, p. 153; Peacock, Williams 1986, p. 100; Tchernia 1986, p. 131 - 132.

¹⁵⁴ Buzdugan *et alii* 1988 - 2000, p. 438, 440, fig. 8.

¹⁵⁵ Bjelajac 1996, p. 28 - 29, cat. nr. 37, fig. VI.

¹⁵⁶ Beltrán Lloris 1970, p. 537 - 540, fig. 219; Peacock, Williams 1986, p. 109.

¹⁵⁷ Beltrán Lloris 1970, p. 537 - 540, fig. 219; Peacock, Williams 1986, p. 109; Vilvorder, Symonds, Rekk 2000, p. 480 - 481, fig. 2 / 3 - 5.

¹⁵⁸ Peacock, Williams 1986, p. 109; Kelemen 1990, p. 147 - 149, fig. 1.

¹⁵⁹ Peacock, Williams 1986, p. 109.

¹⁶⁰ Lemaître 2000, p. 470, 473, fig. 2, 3, 7 / 9.

¹⁶¹ Vilvorder, Symonds, Rekk 2000, p. 480 - 481.

bazinul oriental al Mării Mediterane (cel mai estice puncte în care acestea sunt întâlnite sunt Singidunum, Viminacium și Carsium) și larga răspândire a lor în Britannia și Germania și rezultatele analizelor de laborator efectuate de D. P. S. Peacock și D. F. Williams ne determină să considerăm că acestea au fost produse în una din cele provincii.

Conținutul acestor recipiente nu este cunoscut, în legătură cu acest aspect fiind lansate mai multe supoziții - vin, fructe uscate (smochine sau curmale), conserve de carne sau sos de pește¹⁶².

XIII.

În acest tip putem încadra o singură amforă, care are gura evazată, gâtul îngust, corpul în formă de burduf (cu diametrul maxim în partea inferioară), decorat cu caneluri fine, terminat cu un mic buton și torțile rotunde în secțiune. Gura este foarte largă pentru capacitatea relativ redusă a piesei.

Dimensiunile sunt următoarele: H - 41 cm; Dg - 12,4 cm; Dm - 13,2 cm.

Capacitatea e de cca. 3 l (5-6 *sextarii*).

Vasul provine de la Beroe¹⁶³; deși nu am găsit nici o analogie pentru acesta, putem afirma, nu însă fără rezerve, că forma acestuia, ca și caracteristicile pastei din care a fost confecționat, indică faptul că vasul a fost realizat într-un atelier din partea occidentală a Imperiului (probabil din Betica), la începutul perioadei romano-bizantine, constituind probabil un experiment al unui producător.

C. Catalog*

I. Tipul *Dressel 2 - 4*

1. Completă, restaurată (pl. 1 / 1).

Ld - Aegyssus.

H - 99; Dg - 13,2; Dm - 36.

Pastă de culoare roșie-cărmizie, cu particule albe în compoziție, angobă proprie.

Bibliografie: Opaiț 1987 B, p. 148 - 149.

2. Fragmentară (lipsește baza) (pl. 1 / 2).

Ld - Aegyssus.

Hp - 72,7; Dg - 13; Dm - 33.

¹⁶² Vilvorder, Symonds, Rekk 2000, p. 480.

¹⁶³ Piesă inedită.

* În catalog am utilizat următoarele abrevieri: Ld - locul în care a fost descoperită piesa; H - înălțimea; Hp - înălțimea păstrată; Dg - diametrul gurii; Dm - diametrul maxim; Db - diametrul bazei. Dimensiunile sunt date în centimetri.

Pentru a prezenta unele tipuri de amfore ce sunt atestate în zona istro-pontică, însă doar prin fragmente, sau nu sunt ilustrate în studii dedicate recipientelor pentru transport din regiunea amintită, am utilizat piese descoperite în afara acesteia.

Aceeași pastă și angobă ca la nr. 1.

Bibliografie: Opaiț 1987 B, p. 148 – 149.

3. Completă, restaurată (pl. 1 / 3).

Ld – Aegyssus.

H – 91; Dg – 10,8; Dm – 26,5.

Aceeași pastă și angobă ca la nr. 1.

Bibliografie: Opaiț 1987 B, p. 148 – 149.

4. Completă, restaurată (pl. 1 / 4).

Ld – Aegyssus.

H – 86; Dg – 12,6; Dm – 32,5.

Aceeași pastă și angobă ca la nr. 1.

Bibliografie: Opaiț 1987 B, p. 148 – 149.

II. Tipul *Haltern 70*

5. Completă (pl. 1 / 5).

Ld – Camulodunum.

Nu sunt date dimensiunile.

Pasta are în compoziție particule de cuarț, cuarțite, calcar și mica.

Bibliografie: Peacock, Williams 1986, p. 115 – 116, fig. 48.

III. Tipul *Dressel 28*

6. Aproape completă (lipsește fragmente din bază) (pl. 1 / 6).

Ld – Vellaux (Gallia).

H – 50; Dg – 12; Dm – 36; Db – 15.

Pasta nu este descrisă.

Bibliografie: Tchernia, Villa 1974 (1977), p. 232, fig. 7 / 3.

IV. Tipul *Dressel 25*

7. Aproape completă (lipsește gura), reconstituită (pl. 2 / 7).

Ld – Zaragoza.

H – 82; Dg – 14; Dm – 36.

Pasta nu este descrisă.

Bibliografie: Beltrán Lloris 1970, p. 519, fig. 208 / 1.

V. Tipul *Dressel 20*

8. Completă (pl. 2 / 8).

Ld – Golful Fos; context – mijlocul sec. II p. Chr.

Nu sunt date dimensiunile și nu este descrisă pasta.

Bibliografie: Sciallano, Sibella 1991, p. 65.

VI. Tipul *Dressel 23*

9. Completă (pl. 2 / 9).

Ld – Strâmtoarea Bonifacio; context – sfârșitul sec. IV – începutul sec. V.

Nu sunt date dimensiunile și nu este descrisă pasta.

Bibliografie: Sciallano, Sibella 1991, p. 67.

10. Fragmentară, gură, gât și torți (pl. 2 / 10).

Ld – Babadag – Topraichioi; context – anii 440 – 450.

Dg – 12, 6.

Pastă dură, de culoare gri-cenușie, cu particule de calcar, mica și cuarț în compoziție, angobă bej.

Bibliografie: Opaiț 1991 B, p. 215, pl. 16 / 10.

VII. Tipul *Dressel* 7 – 11

11. Completă (pl. 2 / 11).

Ld – în apropiere de Corsica.

Nu sunt date dimensiunile și nu este descrisă pasta.

Bibliografie: Sciallano, Sibella 1991, p. 57.

VIII. Tipul *Dressel* 14

12. Completă (pl. 2 / 12).

Ld – Parthenopolis.

Nu sunt date dimensiunile, iar scara de la ilustrație nu este corectă.

Pastă de culoare roșie-cărmizie.

Bibliografie: Rădulescu 1976, p. 101 – 102, pl. I / 1 a.

IX. Tipul *Dressel* 38

13. Completă (pl. 2 / 13).

Ld – strâmtoarea Bonifacio; context – primul sfert al sec. I p. Chr.

Nu sunt date dimensiunile și nu este descrisă pasta.

Bibliografie: Sciallano, Sibella 1991, p. 59.

14. Fragment gură (pl. 3 / 14).

Ld – Halmyris; context – sec. II p. Chr.

Dg – 14.

Pastă dură, de culoare bej, angobă proprie.

Bibliografie: Topoleanu 2000, p. 130 / cat. nr 320, pl. XXXIX.

X. *Amfora de Forlimpopoli*

15. Completă (pl. 3 / 15).

Ld – Forlimpopoli.

Nu sunt date dimensiunile și nu este descrisă pasta.

Bibliografie: Aldini 1990, fig. 69.

16. Completă (pl. 3 / 16).

Ld – Viminacium.

H – 54; Dg – 8; Dm – 30; Db – 12.

Bibliografie: Bjelajac 1996, p. 23 / cat. nr. 26, fig. IV.

XI. Tipul *Dressel 6*

17. Completă (pl. 3 / 17).

Ld – Verona.

Nu sunt date dimensiunile.

Pasta are în compoziție granule fine de cuarț și mica.

Bibliografie: Peacock, Williams 1986, p. 99 – 101, fig. 34 B.

18. Completă (pl. 3 / 18).

Ld – Singidunum.

H – 75; Dg – 10,5; Dm – 25.

Bibliografie: Bjelajac 1996, p. 19 / cat. nr. 18, fig. I.

XII. Tipul *Camulodunum 189*

19. Fragmentară, partea superioară (pl. 3 / 19).

Ld – Britannia (Colchester sau Braives).

Hp – 32; Dg – 8; Dm – 11.

Pastă de culoare roșie-cărămizie.

Bibliografie: Vilvorder, Symonds, Rekk 2000, p. 480, fig. 3 / 3.

20. Completă (pl. 3 / 20).

Ld – Carsium; context – sec. I p. Chr.

H – 52,5; Dg – 9; Dm – 12.

Pastă cărămizie, cu mult nisip în compoziție.

Bibliografie: Buzdugan *et alii* 1998 – 2000, p. 440, 442, fig. 9 / 8.

XIII.

21. Completă, restaurată (pl. 3 / 21).

Ld – Beroe.

H – 41; Dg – 12,4; Dm – 13,2.

Capacitate – cca. 3 l (5-6 *sextarii*).

Pastă bej-cenușie, cu particule albe, negre și maronii și mica albă în compoziție, angobă albicioasă.

Piesă inedită.

D. Concluzii

În epoca romană timpurie și la începutul celei romano-bizantine (până în sec. V p. Chr.) au circulat în zona istro-pontică 13 tipuri de amfore occidentale. Vasele în discuție provin din trei provincii ale Imperiului: Hispania, Italia și Germania.

Amforele hispanice sunt cele mai numeroase, în acestea transportându-se toate cele trei produse principale, astfel:

- vinul – în vasele *Dressel 2 - 4*, *Haltern 70* și *Dressel 28*;

- uleiul – în vasele *Dressel 25*, *Dressel 20* și *Dressel 23*;

- produsele din pește - în vasele *Dressel 7 - 11, Dressel 14, Dressel 38* și probabil și în amfora de la Beroe pentru care nu am găsit analogii.

Produsele italice sunt prin doar trei tipuri, două pentru vin - *Dressel 2 - 4* (tip realizat în majoritatea provinciilor occidentale) și *Forlìmpopoli* și unul pentru ulei - *Dressel 6 B*.

Un tip de amfore - *Camulodunum 189* a fost realizat cel mai probabil în Germania, în atelierele castrelor de pe *limes*, însă nu cunoaștem produsul transportat în acestea.

Amforele hispanice sunt cele mai răspândite recipiente pentru transport în întregul Imperiu în perioada Principatului, această situație având mai multe explicații:

- întinderea plantațiilor de viță de vie în Betica și Tarraconensis și cererea de vin și a altor produse realizate din struguri - *defrutum* și *sapa* din aceste regiuni în Italia și în celelalte provincii începând cu perioada domniei lui Augustus;

- rolul acordat culturii măslinului în Betica și calitatea uleiului hispanic (transportat în special în amforele *Dressel 20*), superioară celui italic (transportat în vasele *Dressel 6 B*, produse în Istria);

- importanța pescuitului și prelucrării peștelui în sudul Hispaniei și în nordul Marocului, în aceste regiuni existând majoritatea instalațiilor pentru prepararea produselor din pește - *salsamenta, garum, muria, liquamen, hallex*.

Prezența recipientelor pentru transport italice într-o mai mică măsură decât a celor hispanice pe piața Imperiului își găsește explicația în faptul că Roma și în general Italia având o populație foarte ridicată, producția locală era destinată în primul rând consumului intern.

Un aspect ce trebuie remarcat în legătură cu circulația amforelor occidentale la Dunărea de Jos este atestarea acestora cu precădere în orașele fortificate de pe *limes*-ul danubian - *Novae, Carsium, Beroe, Arrubium, Aegyssus, Halmyris*. Cu cât înaintăm în aval pe Dunăre, ponderea vaselor în discuție scade; din această situație putem trage concluzia că acestea au pătruns în Moesia Inferior prin porturile din estul Mării Adriatice, apoi au traversat Dalmatia și Moesia Superior, coborând pe fluviu. Absența produselor occidentale din orașele de pe litoralul pontic (cu excepția a două piese *Dressel 14* descoperite la Parthenopolis) confirmă rămânerea totală a acestora în sfera de influență orientală și după cucerirea romană. Neatestarea lor nici în interiorul provinciei, deși cercetările în această zonă sunt numeroase, își găsește explicații în faptul că vinurile hispanice și cele italice erau transportate în primul rând în *dolia* (a căror capacitate ajungea până la 3000 l), și, într-o oarecare măsură, și în butoaie din lemn până în porturile importatoare (din orașele de pe *limes*), aici acestea fiind transferate în amfore locale; o situație oarecum asemănătoare era probabil și în cazul uleiului - acesta fiind transportat în amfore de mare capacitate (în special în vase *Dressel 20*, care depășeau 70 l), nu orice persoană își permitea achiziționarea unei amfore întregi, cu atât mai mult cu cât alimentația localnicilor era bazată mai mult pe grăsimi animale, produsul fiind comercializat la destinație în recipiente mai mici.

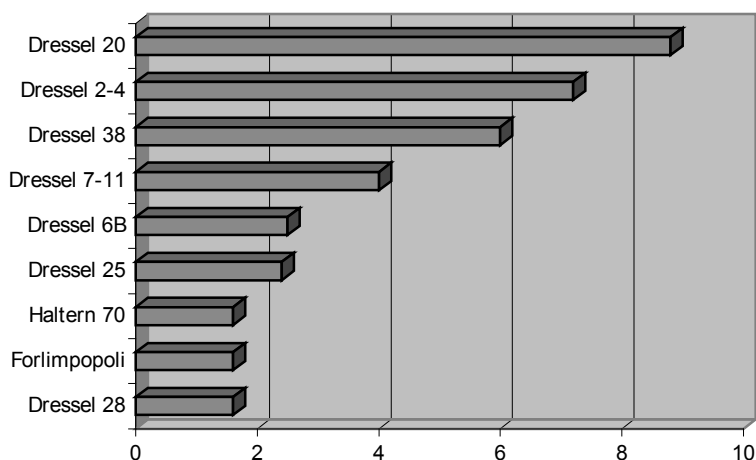
E. Anexe

Anexa 1 - Amforele din zona istro-pontică în epoca romană și romano-bizantină - origine, conținut principal, datare generală

nr. crt.	Tip de amfore	origine	conținut principal	datare generală
1.	Dressel 2 - 4	Italia, Hispania, Gallia, N Africii	vin	sf. sec. I a. Chr. - înc. sec. III p. Chr.
2.	Haltern 70	Hispania	vin, <i>defrutum</i> , <i>sapa</i>	sf. sec. I a. Chr. - sec. I p. Chr.
3.	Dressel 28	Hispania	vin	sec. I - II p. Chr.
4.	Dressel 25	Hispania	ulei	sf. sec. I a. Chr. - înc. sec. II p. Chr.
5.	Dressel 20	Hispania	ulei	sf. sec. I a. Chr.- înc. sec. IV p. Chr.
6.	Dressel 23	Hispania	ulei	mijl. sec. III - înc. sec. IV p. Chr.
7.	Dressel 7 – 11	Hispania	produse din pește	sec. I p. Chr.
8.	Dressel 14	Hispania	produse din pește	sec. I - înc. sec. III p. Chr.
9.	Dressel 38	Hispania	produse din pește	sec. I - II p. Chr.
10.	Forlimpopoli	Italia	vin	sec. I - mijl. sec. III p. Chr.
11.	Dressel 6	Italia	ulei	sec. I p. Chr.

12.	Camulodunu m 189	Germania (?), Britannia (?)	?	sec. I p. Chr.
13.		Hispania	produse din pește (?)	sec. IV p. Chr. (?)

Anexa 2 - Novae - Repartiția procentuală a
tipurilor de amfore occidentale romane timpurii
(*apud* Dyczec 1996)

F. Bibliografie

- Aldini, T. 1990, *Il Museo Archeologico Civico di Forlimpopoli*, Forlimpopoli.
 Almagro, M. 1955, *Las Necropolis de Ampurias*, vol. II, Barcelona.
 Antico Galina, M. 1986 (1989), *Anfore dei Musei di Alessandria e di Tortona*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 638 - 641.
 Ardeț, A. 2000, *Römische Amphoren aus Spanien und Italien in Dakien*, RCRF Acta 36, Abingdon, p. 487 - 490.
 Becker, C. 1986, *Note sur un lot d'amphores régionales du Ier siècle ap. J.-C. à Lyon (Fouille de l'îlot 24)*, Figlina 7, p. 157 - 150.
 Becker, C. 1986 (1989), *Production régionale d'amphores de type Dressel 2/4 et de type Dressel 1*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 578 - 579.

- Becker, C., Constantin, C., Villedieu F. 1986 (1989), *Types d'amphores en usage à Lugdunum du Ier au VIe siècle*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 656 - 659.
- Becker, C., Constantin, C., Desbat, A., Jacquilin, L., Lascoux, J.-P., 1986, *Le dépôt d'amphores augustéen de la rue de Favorite à Lyon*, Figlina 7, p. 65 - 89.
- Beltrán Lloris, M. 1970, *Las anforas romanas en España*, Zaragoza.
- Beltrán Lloris, M. 1974 (1977), *Problemas de la morfología i del concepto histórico geográfico que recubre la noción tipo. Aportaciones a la tipología de las ánforas beticas*, în *Méthodes classiques et méthodes formelles*, p. 97 - 131.
- Ben Lazreg, N., Bonifay, M, Drine, A, Troussset, P. 1993 (1995), *Production et commercialisation des salsamenta de l'Afrique ancienne*, în *L'Afrique du nord antique et medievale. VIe colloque international (Pau, octobre 1993 - 118e congrès). Productions et exportations africaines. Actualités archéologiques*, Aix-en-Provence, p. 103 - 142.
- Bezeczcy, T. 1986 (1989), *Roman Amphorae along the amber Route*. în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 645 - 647.
- Bjelajac, L. 1996, *Amfore gornjo mezijskog Podunavia*, Beograd.
- Blásquez Martínez, J. M., Remesal Rodríguez, J., Rodríguez Almeida, E. 1994, *Excavaciones arqueológicas en el Monte Testacio (Roma)*, Madrid.
- Bonifay, M. 1986, *Observations sur les amphores tardives à Marseilles d'après les fouilles de la Bourse (1980 - 1984)*, RANarb 19, p. 269 - 305.
- Bonifay, M., Congrès, G., Leguilloux, M. 1986 (1989), *Amphores tardives (V^e - VIIe siècle) à Arles et à Marseille*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 660 - 663.
- Bonifay, M., Piéri, D. 1995, *Amphores du Ve au VIIe s. à Marseille: nouvelles données sur la typologie et le contenu*, JRA 8, p. 94 - 120.
- Bonifay, M., Villedieu, F. 1987 (1989), *Importations d'amphores orientales en Gaule (V^e - VIIe siècle)*, în *Recherches sur la céramique byzantine*, p. 21 - 36.
- Böttger, B. 1980, *Die Gefäßkeramischen aus dem Kastell Iatrus (V R Bulgarien)*, EAZ Etnogr.-Archaol. Z. 21, p. 427-436.
- Böttger, B. 1982, *Die Gefäßkeramischen aus dem Kastell Iatrus*, în *Iatrus-Krivina II*, p. 33-148.
- Böttger, B. 1986 (1990), *Zur Lebensmittelversorgung des Niedermösischen Kastells Iatrus (4.-6. JH.)*, în Vetters, H., Kandler, M., *Akten des 14. Internationalen Limeskongresses 1986 in Carnutum. Der Römische Limes in Österreich*, Heft 36/2, Wien, p. 925-930.
- Böttger, B. 1991, *Die Gefäßkeramischen Funde (1975-1981)*, în *Iatrus-Krivina IV*, p. 157-166, pl. 45-54.
- Buzdugan, C., Popovici, D., Bătrâna, L., Bătrâna, A., Murat, A. 1998 - 2000, *Cercetările preliminare din necropola tumulară de la Hârșova*, Cercetări Arheologice 11, partea a II-a, p. 425 - 455.
- Cambi, N. 1986 (1989), *Anfore romane in Dalmazia*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 311 - 337.
- Carignani, A., Pacetti, F. 1986 (1989), *Anfore tardo-antiche dagli scavi del Palatino*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 610 - 615.

- Cerro, L. F., Vega, W. F., Hesnard, A. 1974 (1977), *Contributions à l'établissement d'une typologie des amphores dites "Dressel 2 - 4"*, în *Méthodes classiques et méthodes formelles*, p. 179 - 206.
- Ciotola, A., Picciola, S., Santangeli, R., Volpe, R. 1986 (1989), *Roma: tre contesti. 1. Via Nova Chivo Palatino. 2. Crypta Balbi. 3. Via Sacra - Via Nova*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 604 - 609.
- Congrès, G., Leguilloux, M., avec la collaboration de Brien-Poitevin, F. 1991, *Un dépotoir de l'antiquité tardive dans le quartier de l'Esplanade à Arles*, RANarb 24, p. 201 - 234.
- Desbat, A., Martin-Kilcher S. 1986 (1989), *Les amphores sur l'axe Rhône - Rhin à l'époque d'Auguste*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 339 - 365.
- Dressel, H. 1879, *Di un grande deposito di anfore rinvenuto nel nuovo quartiere del Castro Pretorio*, Bulletino della Commissione Archaeologica Comunale di Roma 7, p. 36-112, 143-196.
- Dyczec, P. 1996, *Novae. Une forteresse de la Première Légion Italique. Remarques concernant les amphores romaines aux Ier - IIIe siècles ap. J.-C.*, Revue des archéologues et historiens d'art de Louvain, 29, Louvain -la-Neuve, p. 23-40.
- Empereur, J. - Y., Hesnard, A. 1987, *Les amphores hellénistiques*, în Lévêque, P. Morel, J.-P., *Céramiques hellénistiques et romaines II*, Annales littéraires de l'Université de Besançon 331, Paris, p. 9 - 71.
- Empereur, J. - Y., Picon, M. 1986, *À la recherche des fours d'amphores*, BCH Suppl. 13, 1986, p. 103-126.
- Empereur, J. - Y., Picon, M. 1986 (1989), *Les régions de production d'amphores impériales en Méditerranée orientale*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 223 - 248.
- Ettlinger, E. 1974 (1977), *Aspects of amphora - typology, - seen from the North*, în *Méthodes classiques et méthodes formelles*, p. 9 - 16.
- Fackini, G. M., 1986 (1989), *Una fornace d'anfore Dressel 2/4 a Brignano Frascata (Al)*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 560 - 561.
- Falkner, R. K. 1999, *The pottery*, în Poulter, A. G., Falkner, R. K., Shepherd, J. D., *Nicopolis ad Istrum: A Roman to Early Byzantine city. The pottery and glass*, London.
- Freed, J. 1986 (1989), *Late stamped Dressel 2/4 amphoras from a deposit dated post 200 A. D. at Villa site 10 on the Via Gabina*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 616 - 617.
- Freed, J. 2000, *Adoption of the form of the Coan amphora of "Dressel 2 - 4" amphoras in Italy and north-eastern Spain*, RCRF Acta 36, Abingdon, p. 459 - 466.
- Kapitän, G. 1972, *Le amfore del relitto romano di capo Ognina (Siracusa)*, în *Recherches sur les amphores romaines*, p. 243 - 252.
- Keay, S. J. 1984, *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence, part (i)*, BAR I.S. 196 (i), Oxford.
- Kelemen, M. H. 1987, *Roman Amphorae in Pannonia - North Italian Amphorae*, ActaArchHung 39, p. 3-45.

- Kelemen, M. H. 1990, *Roman Amphorae in Pannonia. III*, ActaArchHung 42, p. 147 - 193.
- Krapivina, V. V. 1993, *Olbia. Materialnaia cultura I - IV vv. n. e.*, Kiev.
- Kuzmanov, G. 1985, *Rannovizantijska keramika ot Trakija i Dakija (IV-nacialoto na VII v.)*, Razkopki i proučvanja XIII, Sofia.
- Kuzmanov, G., Salkin, A. 1992, *Anticini amfori akvatoriia na Cernomorskato kraibrejie na Iojna Dobrudja*, Izvestiia Varna 28 / 43, p. 27 - 61.
- Lamboglia, N. 1955, *Sulla cronologia delle anfore romane di età repubblicana (II - I secolo a. C.)*, RivStLig 21, p. 242 - 270.
- Laubenheimer, F. 1986 (1989), *Les amphores gauloises sous l'Empire: Recherches nouvelles sur leur production et leur chronologie*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 105 - 138.
- Laubenheimer, F. 1990, *Le temps des amphores en Gaule. Vins, huiles, et sauces*, Paris.
- Lemaître, S. 2000, *Les importations des amphores de Méditerranée orientale à Lyon au IIIe siècle ap. J.-C.*, RCRF Acta 36, Abingdon, p. 467 - 476.
- Lusuardi Siena, S. 1974 (1977), *Appunti su alcune tipi di anfore lunensi*, în *Méthodes classiques et méthodes formelles*, p. 207 - 230.
- Maioli, M. G., Stoppioni, M. 1986 (1989), *Anfore di produzione romagnola*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 574 - 575.
- Manconi, D. 1986 (1989), *Anfore romane in Umbria alla sinistra del Tevere*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 590 - 593.
- Miro, J. 1988, *La produccion de anforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vinode la Tarraconense (siglos I a. C.-II d. C.)*, BAR I.S. 473, Oxford.
- Morel, J.-P., 1986 (1989), *Un atelier d'amphores Dressel 2/4 à Cales*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 558 - 559.
- Opaiț, A. 1980, *Considerații preliminare asupra amforelor romane și romano-bizantine din Dobrogea*, Peuce 8, p. 291 - 327.
- Opaiț, A. 1987 A, *Amfore romane de mare capacitate. Considerații tipologice*, SCIVA 38, 3, p. 245 - 258.
- Opaiț, A. 1987 B, *Un dépôt d'amphores découvert à Aegyssus*, Dacia, N. S., 31, p. 145 - 155.
- Opaiț, A. 1991 A, *Ceramica din așezarea și cetatea de la Independența (Murighiol) - sec. V î. e. n. - VII e. n.*, Peuce 10, vol. 1, p. 133 - 180, vol. 2, p. 165 - 216.
- Opaiț, A. 1991 B, V. *Ceramica*, în A. Opaiț, M. Zahariade, Gh. Poenaru-Bordea, C. Opaiț, *Fortificația și așezarea romană târzie de la Babadag-Topraichioi*, Peuce 10, vol. 1, p. 211 - 260, vol. 2, p. 230 - 283.
- Opaiț, A. 1996, *Aspecte ale vieții economice din provincia Scythia (secolele IV - VI p. Ch.)*, *Producția ceramicii locale și de import*, București.
- Opaiț, A. 1997 - 1998, *North African and Spanish amphorae in Scythia Minor*, Il Mar Nero. Annali di archeologia e storia III, Roma - Paris, p. 47 - 95.
- Opaiț, A. 2000, *Early Roman amphorae from Leptiminus*, RCRF Acta 36, Abingdon, p. 439 - 442.
- Panella, C. 1986 (1989), *Le anfore italiche del II secolo D. C.*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 139 - 178.

- Panella, C., Fano, M. 1974 (1977), *Le anfore con anse bifide conservate a Pompei. Contributo ad una loro classificazione*, în *Méthodes classiques et méthodes formelles*, p. 133 - 177.
- Papi, E. 1986 (1989), *Siena: anfore romane de Castelvecchio*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 618 - 619.
- Paraschiv, D. 1997, *Descoperiri arheologice de epocă romană la Măcin*, Pontica 30, p. 317 - 330.
- Pasqual Guasch, R. 1974 (1977), *Las ánforas de Layetania*, în *Méthodes classiques et méthodes formelles*, p. 47 - 96.
- Pasquinucci, M., Cherubini, L., del Rio, A., Menchelli, S., Storti, S., Vaggioli, L. A. 1986 (1989), *Ricerche archaelogico-topografiche nella fascia costiera tirrenica (ager pisanus e volaterranus occidentale): risultati preliminari*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 620 - 625.
- Peacock D. P. S. 1974, *Amphorae and the Baetican Fish Industry*, The Antiquaries Journal, 54, II, p. 232 - 244.
- Peacock, D. P. S. 1994, *The Amphorae: Typology, Fabric and Chronology*, în *Carthage II*, 2, p. 42 - 52.
- Peacock, D. P. S., Bejaoui, F., Belazreg, N. 1986 (1989), *Roman amphora production in the Sahel region of Tunisia*, în *Amphores romaines et histoire économique*, p. 179 - 222.
- Peacock, D. P. S., Bejaoui, F., Ben Lazreg, N. 1990, *Roman Pottery production in Central Tunisia*, JRA 3, p. 59 - 85.
- Peacock, D. P. S., Williams, D. F. 1986, *Amphorae and the Roman economy. An introductory guide*, London - New York.
- Rădulescu, A. 1973, *Amfore cu inscripții de la Edificiul roman cu mozaic din Tomis*, Pontica 6, p. 193 - 208.
- Rădulescu, A. 1976, *Amfore romane și romano-bizantine din Scythia Minor*, Pontica 9, p. 99 - 114.
- Revilla Calvo, V. 1995, *Produccion ceramica, viticultura y propiedad en Hispania Tarraconensis (siglos I a. C. - III d. c.)*, Barcelona.
- Riley, J. A. 1979, *The coarse pottery from Benghazi*, în Lloyd, J. A. (ed.), *Sidi Khrebish excavations Benghazi (Berenice)*, II, Tripoli, p. 91-467.
- Rodriguez Almeida, E. 1972, *Novedades de epigrafia anforiaria del Monte Testaccio*, *Recherches sur les amphores romaines*, p. 107 - 241.
- Sazanov, A. 1995 (1997), *Les amphores de l'antiquité tardive et du moyen age: continuité ou rupture? Le cas de la Mer Noire*, în *La céramique médiévale en Méditerranée*, p. 87 - 102.
- Sciallano, M., Sibella, P. 1991, *Amphores. Comment les identifier?*, Aix-en-Provence.
- Scorpan, C. 1975, *Ceramica romano-bizantină de la Sacidava*, Pontica 8, p. 263 - 313.
- Scorpan, C. 1976, *Origini și linii evolutive în ceramica romano-bizantină (sec. IV-VII) din spațiul mediteranean și pontic*, Pontica 9, p. 155 - 185.
- Scorpan, C. 1977, *Contribution à la connaissance de certains types céramiques romano-byzantins (IVe-VIIe siècles) dans l'espace istro-pontique*, Dacia, N. S. 21, p. 269 - 297.
- Tchernia, A. 1986, *Le vin de l'Italie romaine. Essai d'histoire économique d'après les amphores*, Rome.

- Tchernia, A., Villa, J.-P. 1974 (1977), *Note sur le matériel recueilli dans la fouille d'un atelier d'amphores à Velaux (Bouches-du-Rhône)*, în *Méthodes classiques et méthodes formelles*, p. 231 – 239.
- Tchernia, A., Zevi, F. 1972, *Amphores vinaires de Campanie et de Tarraconaise à Ostie*, în *Recherches sur les amphores romaines*, p. 35 - 67.
- Topoleanu, F. 2000, *Ceramica romană și romano-bizantină de la Halmyris (sec. I - VII d. Ch.)*, Tulcea.
- Vidrih Perko, V., Pavletic, M. 2000, *Report on ceramics from Brijuni*, RCRF Acta 36, Abingdon, p. 263 - 269.
- Vilvorder, F., Symonds, R. P., Rekk, S. 2000, *Les amphores orientales en Gaule septentrionale et au sud-est de la Grande-Bretagne*, RCRF Acta 36, Abingdon, p. 477 - 486.
- Zeest, I. B. 1960, *Keramiceskaja Tara Bospora*, MIA 83.
- Zevi, F. 1966, *Appunti sulle anfore romane. I – La tavola tipologica del Dressel*, *Archeologia Classica* 18, 2, p. 207 – 247.

F. Abrevieri

*Amphores romaines
et histoire économique -*

Amphores romaines et histoire économique: dix ans de recherche. Actes du colloque de Sienne (22-24 mai 1986) organisé par l'Università degli Studi di Siena, l'Università degli Studi di Roma - La Sapienza, le centre national de la recherche scientifique (RCP 403) et l'École Française de Rome, Collection de l'École Française de Rome 114, Rome, 1989.

Carthage II, 2

- M.G. Fulford, D.P. S. Peacock (eds.), Excavations at Carthage: The British Mission, II, 2, The Circular Harbour, North Side. The Pottery, Oxford, 1994.

Figlina

- Figlina. Documents du laboratoire de céramologie de Lyon, Lyon.

Iatrus-Krivina

- Iatrus-Krivina. Spätantike Befestigung und frühmittelalterliche Siedlung an der unteren Donau, Akademie Verlag, Berlin.

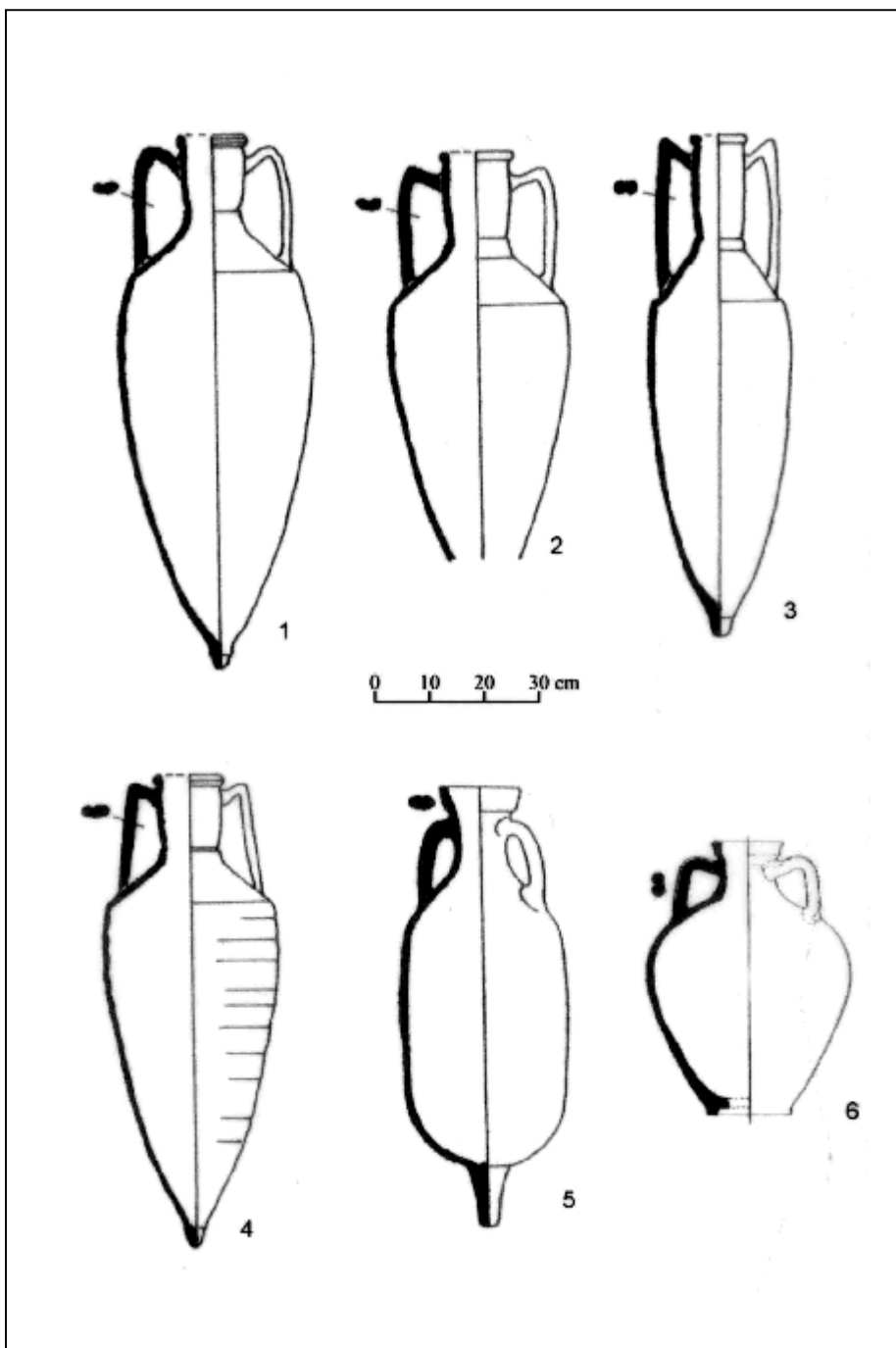
*La céramique médiévale
en Méditerranée*

- Démians d'Archimbaud, G. (ed.), La céramique médiévale en Méditerranée. Actes du VIe Congrès de l'Association Internationale pour l'Étude des Céramiques Médiévales en Méditerranée, Aix-en-Provence, 13-18 novembre 1995, Aix-en-Provence, 1997.

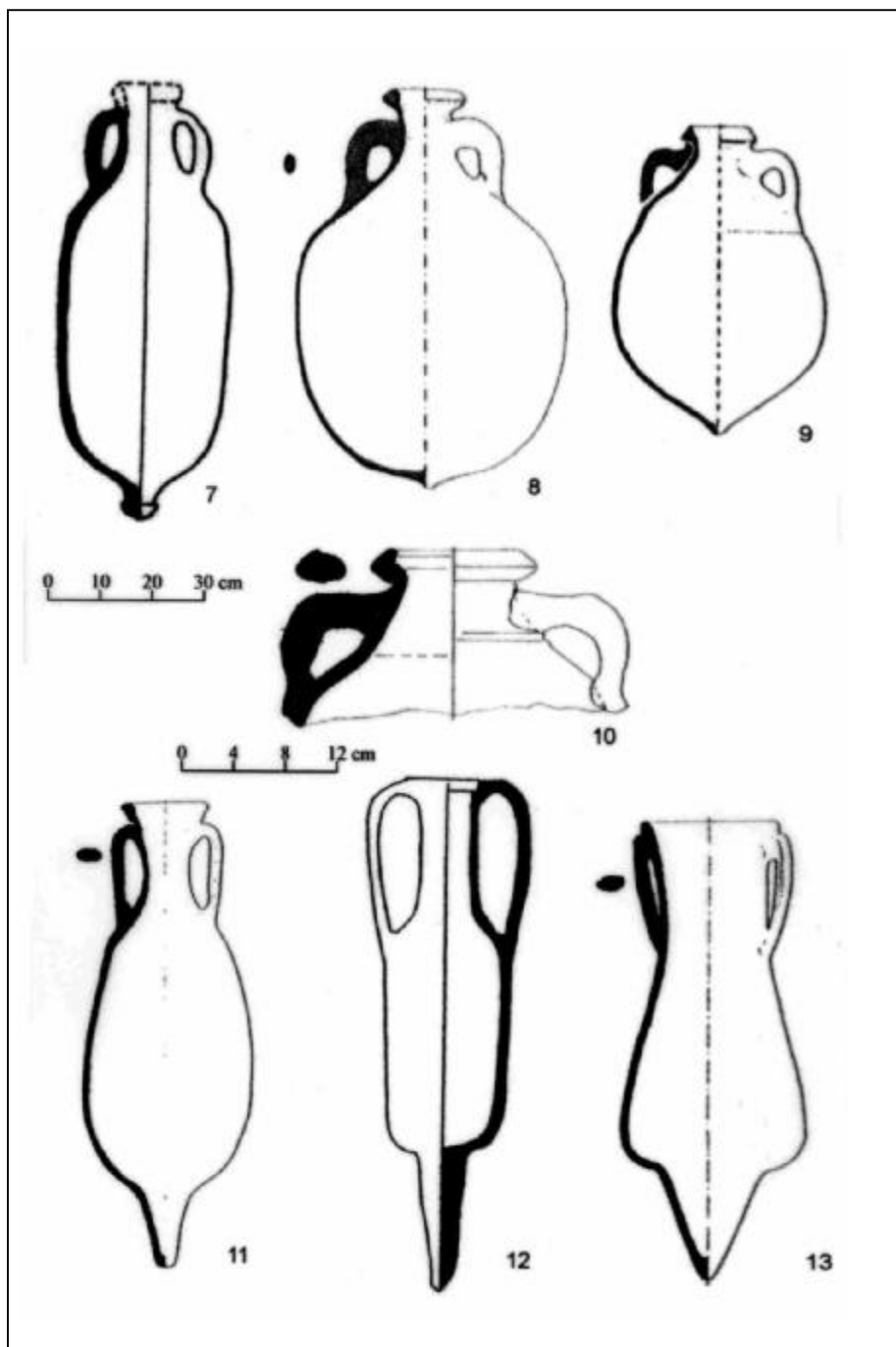
Les amphores en Gaule

- Laubenheimer, F. (ed.), Les amphores en Gaule. Production et circulation. Table ronde internationale,

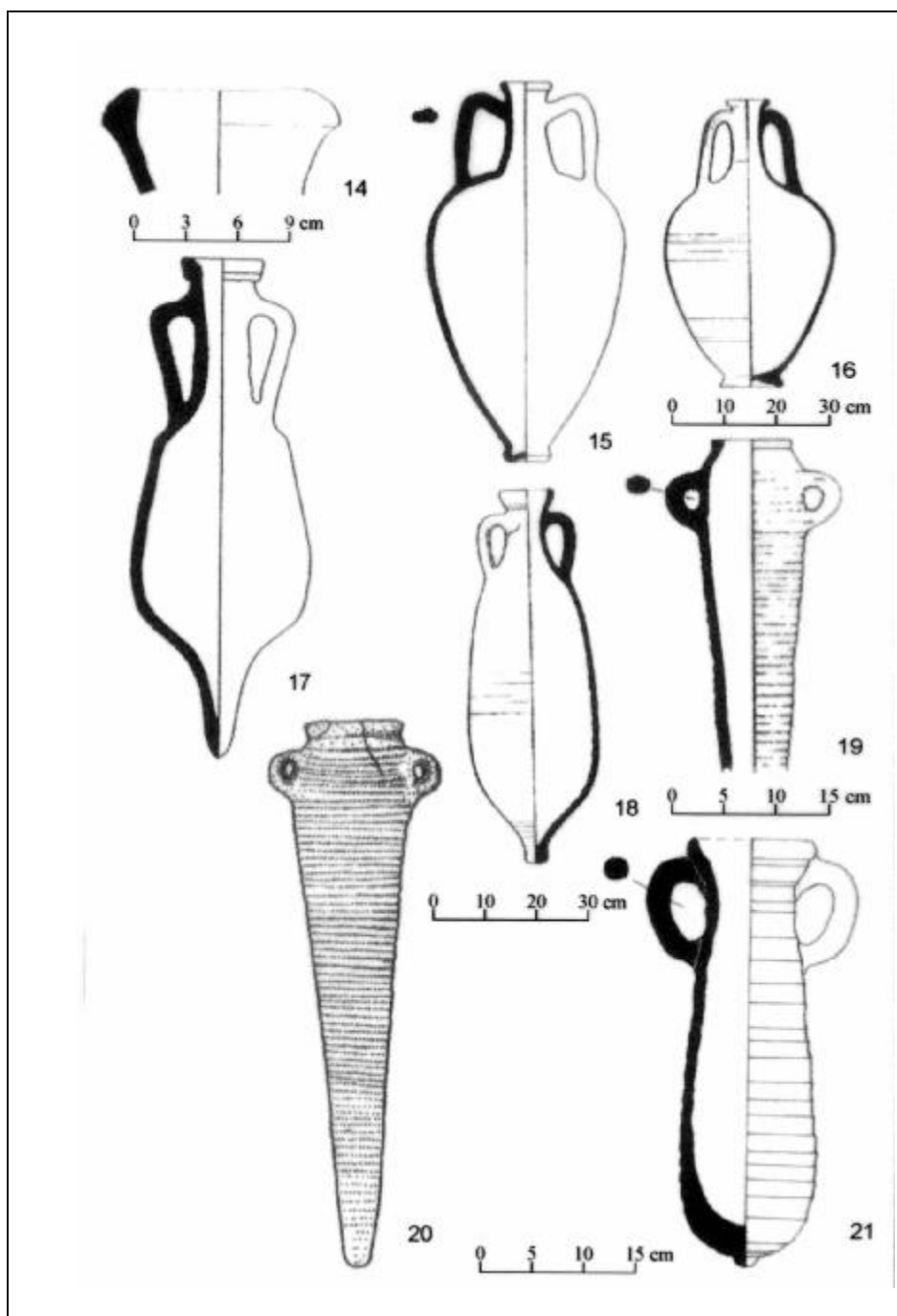
- Metz 4-6 octobre 1990, Centre de Recherches d'Histoire Ancienne 116, Paris 1992.
- Les amphores lusitanniennes* - Alarcao, A., Mayet, F. (eds.), *Les amphores lusitanniennes. Typologie, production, commerce, Actes des Journées d'Études tenues à Conimbriga les 13 et 14 octobre 1988*, Paris, 1990.
- Méthodes classiques et méthodes formelles* - Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Actes du colloque de Rome, 22-29 mai 1974, Collection de l'École Française de Rome 32, Rome, 1977.
- Occasional Paper 19 - Occasional Paper 19. Hughes M. J. (ed.), *Scientific Studies in Ancient Ceramics*, British Museum, London, 1981.
- PACT 10 - PACT. Revue du groupe européen pour les techniques physiques, chimiques, biologiques et mathématiques appliquées à l'archéologie 10. Hackens, T., Schvoerer, M. (eds.), *Datation - caractérisation des céramiques anciennes. Cours intensif européen, Bordeaux - Talence, 6-18 avril 1981*, Paris, 1984.
- Recherches sur les amphores romaines* - *Recherches sur les amphores romaines*, Collection de l'École Française de Rome 10, Rome, 1972.

Pl. 1 – Amfore occidentale

Pl. 2 – Amfore occidentale

Pl. 3 - Amfore occidentale

WESTERN ROMAN AMPHORAE IN THE LOWER DANUBE REGION

Abstract

13 Amphora types produced in the Western provinces of the Empire during the Early Roman and at the beginning of the Roman-Byzantine period have circulated in the Lower Danube region, documented in the following archaeological sites:

- *Dressel 2 – 4* type – Novae and Aegyssus;
- *Haltern 70* type – Novae;
- *Dressel 38* type – Novae;
- *Dressel 25* type – Novae ;
- *Dressel 20* type – Novae ;
- *Dressel 23* type – Halmyris, Babadag-Topraichioi, in the Ibidean territory, Nicopolis ad Istrum;
- *Dressel 7 - 11* type – Novae;
- *Dressel 14* type – Parthenopolis (Costinești), in the Tomitan territory;
- *Dressel 38* type – Novae, Halmyris, Argamum;
- *Forlimpopoli* type – Novae;
- *Dressel 6* type – Novae;
- *Comulodunum 189* type – Carsium;
- An amphora for which no analogy was yet discovered, but for which the form and the material texture indicate the Western provenience (probably Betic), found at Beroe.

From the presentation of the Western amphorae types discovered in the Lower Danube region, it's easily noticeable that Hispanic, followed by the Italic products predominate. These were mainly found in the fortified cities along the Danubian *limes*: Novae, Carsium, Beroe, Arrubium, Aegyssus, Halmyris; as one advances downstream, the percentage of the vessel discussed here diminishes, the resulting idea being that these products entered the Moesia Inferior trough the Eastern Adriatic harbours, these crossed Dalmatia and Moesia Superior. The absence of the Western products in the West-Pontic cities (except for the two *Dressel 14* type amphorae from Parthenopolis) confirms that these ones were mainly influenced by the Orient even after the Roman conquest.